

توران پشت

محمد کاظم کهدویی

موقعیت جغرافیایی

موقعیت جغرافیایی که در تلفظ عامه آن را توران پشت (Turun-Poshi) می‌خوانند، از آبادیهای بسیار کهن و معتبر یزد واقع در منطقه پشتکوه از توابع شهرستان تفت است و در هشتاد کیلومتری جنوب شرقی شهرستان یزد قرار دارد. از مردم وجه تسمیه و قدمت روستا را جویا شدم؛ آنها نیز با اشاره به نام روستا (توران پشت) آن را از بقایای شهر باستانی و کهن «توران» (دیار رستم) دانستند؛ البته برای این گفته خود هم سندی معتبر دارند که آن کوهی است دیوار مانند و زیبا که در شرق واقع شده و «تخت رستم» نام دارد. در این کوه، آثاری مانند حوض (آبشخور اسب)، ساعت آفتابی و ... وجود دارد که آنها را به «رستم» پهلوان ایرانی نسبت می‌دهند. همچنین اهالی می‌گویند که آثار دیگری نیز در این کوه موجود بوده است که یا از بین رفته، یا مورد سوء استفاده افراد مختلف قرار گرفته است.

نمای طبیعی: شمال این روستا (توران پشت) را کوههای سر به فلک کشیده شیرکوه فرا گرفته است. در جنوب هم کویر خشک و بی‌آب و علف ابرکوه (ابرقوه)، چهره بیابانی خود را به نمایش گذاشته و از شرق و غرب، تپه‌های کوچک و بزرگی روستا را محصور کرده است.

ویژگی طبیعی

آب و هوای روستا به علت قرار گرفتن در کوهپایه‌های شیرکوه و همجواری با کویر ابرقو، ویژگیهای خاصی دارد. هوای روستا، مانند هوای مناطق کوهپایه‌ای، به‌طور عموم در تابستان معتدل و ملایم و در زمستان سرد است.

میزان نزولات جوی در این روستا، نسبت به سایر نقاط استان یزد سطح نسبتاً مطلوبی دارد. بارش در این روستا بین ۱۵۰ تا ۲۰۰ میلی‌متر است که اغلب در زمستان و به‌صورت برف، چهره روستا را سپید می‌کند.^۱ در نتیجه این روستا از منابع آبی خوبی نیز برخوردار است. انواع درختان نیمه بیابانی و سردسیری، شامل میوه (سیب، هلو، توت، زردآلو و ...)، بادام، گردو، چنار، سپیدار و ... در این روستا وجود دارد. محصول عمده کشاورزی روستا گندم، جو، سیب زمینی، چغندر، شلغم و ... است.

ویژگی انسانی و جمعیت

جمعیت این روستا قریب پانصد نفر است؛ اما در گذشته، جمعیت بیشتری در آبادی زندگی می‌کرد؛ برای نمونه، فرهنگ دهخدا سکنة توران پشت را ۱۱۶۵ نفر ذکر کرده است. از جمله علل کم شدن جمعیت، مهاجرت مردم از این روستا و روی آوردن آنها به شهرها (تهران، کرج، یزد) است. مردم توران پشت به زبان فارسی، اما به لهجه‌ای خاص تکلم می‌کنند که این لهجه وجه تمایز آنها با سایر مردم منطقه است.

سابقه تاریخی

آنچه از قراین موجود (قلعه، تاریخ‌های حک‌شده روی سنگ قبرها، بقعه‌ها و ...) و سخنان مردم برمی‌آید این است که توران پشت، قدمت تاریخی چند هزار ساله دارد. در این خصوص، بعضی اهالی معتقدند که توران ایران (توران پشت) پانصد سال قبل از شهر یزد بنا شده است.

در حاشیه جنوبی کوههای شیرکوه یزد، روستای توران پشت مانند نگینی سبز اما فرسوده و گرد گرفته از گذشت زمان، روی کوهپایه‌ها جلوه‌نمایی می‌کند. از فاصله دور که به روستا

می‌نگری آنچه دیده‌ها را به خود جلب می‌کند دو بقعه زیبا و بلندی است که روی بلندترین تپه روستا، همچون دو خال، چهره روستا را زیبا کرده است. این دو بقعه، که قدمت آنها به احتمال زیاد به روزگار سلجوقیان و پیش از آن می‌رسد خیلی به هم شبیه و از نظر معماری در نوع خود کم‌نظیر است. ستون بقعه‌ها دایره‌وار و سقفهای گنبدی شکل و زیبا دارند.

اولین بقعه^۲ که اطلاع دقیقی از تاریخ بنای آن در دست نیست معروف به مقبره شیخ جنون (جونید) است و مردم بر این اعتقادند که این شیخ، از شیوخ بغدادی رحمه‌الله علیهم، و از همعصران، یاران امام جعفر صادق - علیه‌السلام - بوده است. چون شیخ از شیعیان و یاران امام (ع) بود امری مسلم است که از شر حاکمان ظالم زمان خود (بنی‌عباس)^۳ در امان نباشد. بدین سبب، دیار و عیال خود را ترک کرد، راهی ایران شد و این افتخار نصیب توران پست گردید که میزبانی شیخ را برعهده گیرد. بعد از سکونت شیخ در این روستا، چون باز هم احساس امنیت نمی‌کرد، با نوشتن نامه‌ای به امام (ع) وضع خود را بیان کرد و از امام یاری طلبید. امام (ع) هم با نوشتن «ج» در جواب نامه، شیخ را راهنمایی کرد. آنچه شیخ از نامه امام (ج) استنباط کرد جنون بود. و بعد از این با اعمال به ظاهر جنون‌آمیز خود، از شر ظالمان در امان ماند. بعد از فوت شیخ را، که به جنون معروف شده بود، در همین روستا به خاک سپردند و برای او مقبره بنا کردند. این مقبره را، که زیارتگاه مردم روستاست؛ چندی پیش گروهی که از بغداد آمدند به قصد بازسازی، مرمت کردند.

بقعه دوم که روی تپه در چند متری مقبره شیخ جنون قرار دارد «چهل دختر یا چهل دختران» نامیده می‌شود. این بقعه بنای سنگی هشت ضلعی است و گنبدی بلند از سنگ فروریخته دارد. از تاریخ بنای این بقعه نیز اطلاع دقیقی در دست نیست؛ ولی درباره آن داستانی نقل کرده‌اند که مضمون آن چنین است: «در گذشته‌های دور فصل بهار بوده و زمان بیداری طبیعت از خواب زمستانی و فعالیت کشاورزان؛ در سیزدهمین روز فروردین، که روز جشن و شادی است، چهل نفر از دختران برای گردش و تفریح از روستا خارج شده بودند که ناگهان قشونی از خدا بی‌خبران از راه رسیدند و قصد اسارت و تجاوز به آنان کردند؛ دختران که دست خود را از همه کار کوتاه دیدند مخلصانه از حضرت ابوالفضل - علیه‌السلام - یاری طلبیدند در این هنگام سواری سبزپوش

با شمشیر خود زمین را شکافت و دختران در دل زمین جای گرفتند. بعد زمین به حالت خود بازگشت و بدین صورت از دست آنان در امان ماندند. مردم روستا به یاد دختران خود، در جایی که دختران مدفون شده بودند و از آنان چیزی جز تکه‌هایی از چادر و جامه‌های آنان باقی نمانده بود؛ بقعه‌ای بنا کردند و از آن زمان به بعد این مقبره زیارتگاه زنان روستا شد.

زمانی که به توران پشت نزدیک می‌شوی، خانه‌هایی از سنگ و گل، با سقفهای گنبدی شکل، چون کودکانی آرمیده در آغوش مادر نمایان می‌شود و دیده‌ها تازه‌واردی را به خود جلب می‌کند. این خانه‌ها با تنی فرسوده از گذر ایام و کوله‌باری از خاطره‌های تلخ و شیرین، تاریخ این روستا را در گوش هر تازه‌واردی نجوا می‌کند. وقتی به روستا وارد می‌شوی خود را در مقابل کوچه‌های باریک و طویل می‌بینی که همگی به هم متصل و مانند رگهایی در تن فرسوده روستا زندگی را به جریان می‌اندازند. چون از چند کوچه پرپیچ و خم بگذری خود را در مقابل قلعه‌ای عظیم و باستانی که از سنگ و گل ساخته شده است، می‌یابی؛ این قلعه در وسط روستا بر روی تپه سنگ بلندی واقع شده و در سالیان دراز مأمّن خوبی برای اهالی در مقابل حمله راهزنان و دشمنان بوده است. اکنون نیز پس از گذشت چند قرن از عمر آن و با آنکه آثار خرابی و فرسودگی در آن مشاهده می‌شود همچنان استوار و مقاوم قدرت‌نمایی می‌کند.

جالب‌ترین قسمت این دژ در ورودی آن است. این در، که از سنگ سخت بزرگی است پاشنه گرد دارد و امروز، قوی‌ترین مردان قادر نیستند آن را حرکت دهند. نقطه قابل توجه، طریقه ساخت، حمل و نصب این سنگ بزرگ در آن زمان و با آن وسایل ساده است. داخل قلعه اتاقهای کوچک برای زندگی اهالی، طولی‌های دام، کروش‌های (انبار) گندم و ... وجود دارد. وظیفه فرهنگ‌دوستان و باستان‌شناسان است که در شناسایی، حفظ و مرمت این بنای ارزشمند بکوشند. از قلعه بیرون می‌آییم و به سراغ ابنیه تاریخی و بقعه‌های دیگری می‌رویم تا از نزدیک هر چند کم با آنها آشنا شویم. مسجدی نسبتاً بزرگ نیز در توران پشت بنا شده که پایداری آن در دل کوهها با آن همه باد و باران چشمگیر است. استاد ایرج افشار، آن را چنین معرفی کرده‌اند:

از این مسجد که نسبتاً بزرگ و سقفش تیرپوش است آثار زیر معرفی می‌شود:

سنگ مرمر منصوب در محراب با اندازه 117×60 سانتیمتر که در دو حاشیه آن آیات قرآنی به خط نسخ خوب و در وسط نقش سرو (در قسمت بالا) و نقش قنديل آویخته (در قسمت پایین) کنده‌کاری شده است: «این محراب وقف مسجد توران پشت کرد استاد یوسف بن ذوی‌القرنین استاد باذی، تحریراً فی تاریخ یوم الخمسین غره رمضان المبارک سنه خمس و ثلاثین و ثمانیه». در گرمخانه آن سنگ مرمری به اندازه 85×55 سانتی‌متر نصب است که کنده‌کاری شده است، این سنگ وقف مولانا محمد بن استاد بن استاد علی و مورخ ربیع‌الثانی سال ۹۹۲ق است.

دو بقعه دیگری که در توران پشت وجود دارند یکی مقبره «سید گل‌سرخ» و دیگری مقبره «پیرمرد» است از تاریخ بنای این دو زیارتگاه، که در شرق روستا قرار دارند، اطلاع دقیقی در دست نیست. ولی اهالی معتقدند که آنان از یاران امام حسین (ع) بودند و به خاطر جلوگیری از لشکری که از این منطقه به قصد شرکت در جنگ کربلا حرکت کرده بودند، به شهادت رسیدند. از این دو مقبره، به علت بی‌توجهی اهالی به تعمیر و محافظت از آنها جز خرابه‌ای برجای نمانده است.

بقعه سید گل‌سرخ بنایی است هشت ضلعی و از سنگ که سقف و بدنه آن فروریخته است. این بقعه بر سر تپه قرار دارد و هر ضلع آن طاق نماسازی دارد. بقعه «پیرمرد» نیز بنای سنگی شش ضلعی است. سقف و نیمی از آن منهدم شده و دو درگاه آن پا برجاست. این بقعه در پایین تپه‌ای است که سید گل‌سرخ بر سر آن بنا شده است.

یکی دیگر از زیارتگاه‌های این روستا قدمگاه علی بن موسی‌الرضا (ع) است که بنایی است معمولی و مسجد مانند و در بین مردم چنین روایت است که یکی از زنان روستا امام رضا (ع) را در هنگام عزیمت به طوس (۲۰۰-۱۹۰ق) مشاهده کرده است که در این نقطه مشغول استراحت بودند، چون روی خود را برگرداند تا چادرش را مرتب کند بعد که نگاه کرد دید کسی اطراف او نیست؛ زن، جایگاه آقا را مشخص و اهالی روستا را خبر کرد، مردم روستای توران پشت هم در همان نقطه زیارتگاهی بنا کردند. این زیارتگاه، که در وسط روستا قرار دارد، بسیار مورد احترام مردم است. در محراب این قدمگاه سنگ مرمری خوش‌تراش به اندازه 126×65 نصب است، در

اطراف سنگ، دوازده امام به خط نسخ خوب، و در وسط نقش سرو و نقش قندیل آویخته و عبارت «وقف کرد حیدر علیشاه اصفهانی» حک شده است.

روستای توران پشت سرسبز است و نعمتهای بسیار دارد و این به علت وفور آب و وجود چشمه‌ها و قناتهای زیاد در این روستا است. معروف‌ترین آنها عبارت است از میدان، ده، زکی، نشاطی، بنستان و... این قناتها مدت‌هاست که تأمین‌کننده آب آشامیدنی و زراعی روستاست. پرآب‌ترین آنها قنات ده و جالب‌ترین آنها قنات زکی است. اهالی روستا، درباره این قنات می‌گویند: پدر و پسری به نامهای نشاطی و زکی تصمیم گرفتند که دو قنات احداث کنند. روزی هنگام کار، پدر برای ارزیابی چاه پسر آمد و بعد از بازدید به خانه رفت. زکی پدر خود را تا در اتاق تعقیب کرد و شنید که پدر به مادرش گفت: «درون چاه پسرت سنگ سبزی پیدا شده است که آن را شکسته، می‌کشند» پسر، با شنیدن این کلام به سرعت برگشت، با کلنگ به داخل چاه رفت پس از مدتی آب، جسد بی‌جان او را بیرون انداخت. اهالی را عقیده بر این است که آب این چاه هر ساله جاندار را قربانی خود می‌کند؛ حال تا چه حد این مطلب صحت داشته باشد مشخص نیست و این هم از اعتقادات ساکنان است که همواره دهن به دهن گشته و نزد آنان باقی مانده است.

بعد از این مطالب به سراغ کوهی می‌رویم که در جنوب این روستا واقع است. این کوه «چغا» نام دارد و به صورت شتری بزرگ در کنار خرمنی از گندم است. مردم توران پشت برای این کوه نیز داستانی زیبا دارند که بیشتر به افسانه شبیه است. آنان می‌گویند که در قدیم مردی کشاورز با خرمنکوبی که به شتر خود بسته بود مشغول خوردن خرمن خود بود؛ در این هنگام «خضرنبی، علیه‌السلام، در لباس درویشی نزد او آمد و از وی مقداری گندم طلب کرد. مرد، که خضر را نمی‌شناخت، خواسته او را رد کرد. درویش هرچه اصرار می‌کرد با انکار بیشتر مرد روبه‌رو می‌شد؛ تا آنکه درویش به دانه‌ای گندم راضی شد. ولی مرد به خضر دشنام داد و او را از خود طرد کرد. چون خضر این رفتار را از مرد دید او را نفرین کرد و از خدا خواست که او و شتر و خرمنش را به سنگ سیاهی تبدیل نماید و در دم چنین شد. شکل ظاهری کوه، شاهدی بر گفته‌های مردم است.

در شرق این روستا معدن سنگ مرمر توران پست واقع شده که جزء معادن معروف استان یزد است. کیفیت سنگهای این معدن بسیار عالی و به رنگهای سبز، سفید و صورتی است. سنگهای این معدن که ارزش صادراتی دارد در سالهای پیش از انقلاب، بخش خصوصی آن را استخراج می‌کرد و به کشورهای مختلف از جمله اروپای غربی صادر می‌کرد. اما بعد از انقلاب به مدت سیزده سال استخراج این معدن به تعویق افتاد، تا اینکه در سال ۱۳۷۰ش طرح راه‌اندازی و استخراج آن دوباره به اجرا درآمد و هم اکنون از آن استخراج می‌شود.

شک نیست که اگر توجهی به این روستا بشود با توجه به قدمت تاریخی و آثار برجای مانده از روزگاران کهن، می‌تواند یکی از روستاهای مورد توجه در صنعت گردشگری باشد.

استاد ایرج افشار، درخصوص سنگ قبرهای روستای توران پست، که همچون گنجینه‌ای ارزشمند در میان دره‌های شیرکوه قرار گرفته، گفته‌اند: «اهم سنگ قبرهای سیاه غیرمنظم طبیعی شکل که در اطراف این بقاع و به‌طور کلی بر سطح قبرستان موجود است، در اصل عمودی نصب می‌شده و دو سنگ یکی بالای سر و یکی پایین پا قرار می‌گرفته است. بر آنکه بالای سر بوده، جمل و عایی، و بر پایین پا نام و تاریخ وفات نقر می‌شده، همه خطوط به نسخ ابتدایی و احیاناً کوفی گونه است»^۶ زبان نوشته‌ها عربی است و در بسیاری موارد هم یا بر اثر حوادث طبیعی یا آسیبهای انسانی، از بین رفته است و قابل خواندن نیست، اما، آنچه می‌توان خواند و بدان استناد کرد حکایت از دیرینگی و قدمت روستا و ایستادگی آن در دوره‌های مختلف دارد. نمونه‌هایی از تاریخهایی که روی سنگها حک شده و موجود است:

- ۱- هذا قبر الفتی الرشید السعید، ابی الوفا محمد بن عبدالرحمن ... توفی فی عشر ذی الحجه سنه ثلاث و ثمانین و اربع مائه (۴۸۳ق)؛
- ۲- هذا قبر عبدالرحمان الحسن بن محمد ... فی صفر سنه ثلاث و ثلاثین و خمس مائه (۵۳۳ق)؛
- ۳- هذا قبر ... بنت محمد الحسین ... مات فی عشره المبارک لشهور سنه ست و خمسين و خمس مائه (۵۵۶ق)؛
- ۴- هذا قبر فاطمه بنت الحسین بن الحسن بن احمد بن محمد بن ... ماتت حادی و العشرین من شهر الله المبارک ... سنه اثنی و خمسين و خمس مائه (۵۵۲ق)؛

- ۵- ... توفیت عایشه بنت احمد ... رحمها الله ... خمس و خمسين و اربعمائه (۴۵۵ ق)؛
- ۶- ... توفی الشيخ ابی عبدالله محمد بن علی بن احمد فی ماه دی سنه سبع و خمسين و اربعمائه (۴۵۷ ق)؛
- ۷- ... هذه تربته القاضي الامام السعيد العالم وجيه الدين ... ابی محمد فضل الله بن احمد بن هبه الله ... من رمضان سنه ستّ و خمسين و خمس مائه (۵۵۶ ق)؛
- ۸- هذا قبر الستيره العفيفه ستي بنت الاجل رشيد الدين احمد ابن ابی القسم بن محمد نورالله قبرها ... توفیت يوم الاحد الرابع و العشرون من شهرالله الاصب رجب سنه سبع و ستين و خمس مائه (۵۶۷ ق)؛
- ۹- هذا قبر زهره بنت عبدالرحمن بن ابراهيم بن عبدالله توفیت فی غره شعبان سنه تسع و خمسين و خمس مائه غفرالله لها بالمغفره بحق محمد و آله (۵۵۹ ق)؛
- ۱۰- هذا قبر الشيخ الصالح ابی صالح بن محمد بن ابراهيم بن علی فی جمادى الاولى، سنه احدى و ستين و خمس مائه (۵۶۱ ق)؛
- ۱۱- هذا قبر ابی جعفر بن اسمعيل بن محمد توفی فی رمضان سنه خمس و ثمانين و اربع مائه ... (۴۸۵ ق)؛
- ۱۲- ... هذا قبر الحسن بن عبدالرحمان مات فی ذی الحجه سنه احدى و ثمانين و خمس مائه (۵۸۱ ق)؛
- دیگر تاریخهایی که درخور توجه است کتیبهای است به فارسی و عربی، به تاریخ ۶۴۸ ق و سنگهایی به تاریخ: ۴۹۴ ق، ۵۲۲ ق، ۵۵۷ ق، ۴۸۴ ق، ۴۱۹ ق
- در اینجا از همکاریهای آقای سید رضایی غفوری سپاسگزاری می‌کنم که یاریگر من در تهیه این مقاله بودند.

پی‌نوشت‌ها

۱. البته در گذشته، میزان بارش در این روستا سطح بالاتری داشته است.
۲. بنا به نوشته استاد ایرج افشار این بقعه‌ها به اسلوب بقاعی است که در ابرقو و شمال ایران دیده می‌شود و علی‌الظاهر از آثار قرن ششم/ هفتم هجری است.
۳. در تواریخ یزد، از شیخ جنید توران پستی نام برده‌شده که در مزار تازیان شهر یزد مدفون شده و ظاهراً در قرن هشتم هجری می‌زیسته است.
۴. یادگارهای یزد، ج ۲۱، ص ۲۷۸.
۵. شباهت گونه‌ای میان سنگها و سنگهایی که در جبل الیس و بادیه سوریه هست وجود دارد.
۶. ایرج افشار، یادگارهای یزد، جلد اول، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی و خانه کتاب یزد، ۱۳۷۴، ص ۲۷۵.

نمایی از کوه چغا در
توران پشت

نمایی از کوه تخت
رستم توران پشت

نمایی از معدن سنگ
مرمر توران پشت

نمایی از قلعه توران
پشت

نمایی از در سنگی قلعه
توران پشت

از راست به چپ
بقعه های چهل دختران
و بقعه شیخ جنسون
(جنید)